

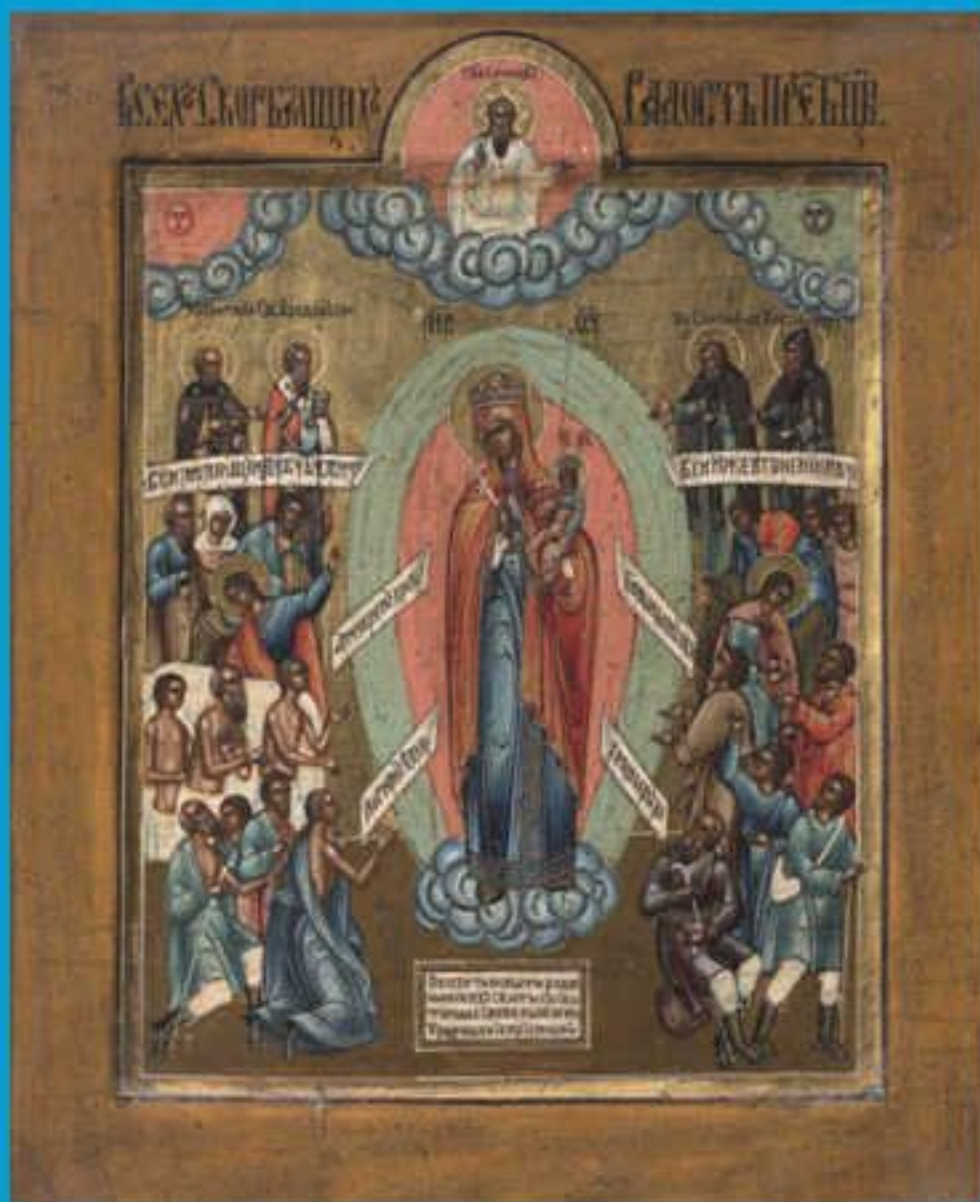
Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 56

NUMMER 3

MEI-JUNI-JULI 2009

- 3** *Turkije: Paulusjaar* –
Domenico Bertogli
- 6** *Dialoog Oost-West* –
Johannes Oeldemann
- 10** *Heeswijkse Ikonen* –
Paul Brenninkmeijer
- 12** *Vreugde van alle Lijdenden*
Meditatie – Leo van Leijsen
- 14** *Patriarch Kirill* – Paul Baars

Ruslands nieuwe
patriarch Kirill.

- 16** *Jesusgebed* – Josephien van Kessel
- 18** *Kloosterleven in Roemenië* –
Wim Lamfers
- 21** *Korte berichten*
- 23** *Liturgieagenda*

De kerken van Oost én West zijn zich bewust van hun eigen identiteit, maar staan nooit op zichzelf. Altijd verhouden ze zich tot invloeden van buiten; denken we daarbij ook aan instituties als de staat of aan zusterkerken. Dat daar verschillende (en soms lastige) kanten aan zitten blijkt uit Paul Baars' artikel over de nieuwe patriarch van Moskou. Ook in het artikel van Johannes Oeldeman over de verhouding tussen westerse en oosterse theologie stoten we op die niet altijd onproblematische maar broodnodige (wederzijdse) beïnvloeding.

Josephien van Kessel vertelt over een hernieuwde uitgave van *De kracht van de Naam* van metropoliet Kallistos van Diokleia. Het Jezusgebed staat in dit boek centraal. Paul Brenninkmeijer bespreekt het boek *Heeswijkse Ikonen, het contact tussen hemel en aarde* van de hand van Désirée Krikhaar, iconenspecialiste, en Piet Al, kenner van het christelijk Oosten. Over een Maria-icoon uit dit boek schreef Leo van Leijsen een meditatieve beschouwing. Wim Lamfers schetst de wonderse wereld van het Roemeense kloosterleven. Daar wordt nog heel anders gedacht en geleefd dan wij in onze jachtige maatschappij gewend zijn.

'Antiochië in Syrië' zal menig bijbellezer en geïnteresseerde in het oosters christendom bekend in de oren klinken. De katholieke pastoor van deze plaats (nu Antakya in Zuid-Turkije), Dominico Bertogli, wijst in ons openingsartikel op het belang van de stad in de christelijke Oudheid, maar vertelt tevens hoe in dit Paulusjaar vele bezoekers Antakya aandoen. Voor de kleine christenheid van orthodoxen en katholieken aldaar betekent dit een belangrijke nieuwe (oecumenische) impuls.

Veel inspiratie bij het lezen van dit nieuwe Pokrofnummer!

Dolf Langerhuizen,
Hoofdredacteur

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Wil van den Bercken, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:
Katholieke Vereniging voor Oecumene,
Walpoort 10, 5211 DK 's-Hertogenbosch, tel.
073-6136471, e-mail: secretariaat@oecumene.nl,
internet: <http://www.oecumene.nl>.

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders wordt men verondersteld abonnee te blijven. De abonnementsprijs is €17,50, giro 5679145 (codes voor overboekingen vanuit buitenland: IBAN: NL 13 PSTB 0005679145 BIC: PSTBNL21) t.n.v. Tijdschrift Pokrof, 's-Hertogenbosch. Voor België: 001-3309231-55, Pokrof t.n.v. Jef Devisscher, Ieperstraat 24, 02300 Turnhout, tel. 014-413927. Opmaak: VANDARTEL, Oss Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Turkije

Met Sint Paulus ingaan op de uitdagingen van vandaag

Diocesane bedevaart van Verona: de bisschop gaat voor in de concelebratie waar ook de drie orthodoxe priesters, verantwoordelijk voor de kerk van Antiochië, bij aanwezig zijn. De westerse eucharistieviering vindt plaats vóór de iconostase van de orthodoxe kerk. Helemaal links zitten de drie orthodoxe aboena's; de staande man links in de donkere kapucijnenpij is de auteur. (Foto: archief D. Bertogli).

In de huidige Turkse regio Hatay ligt de plaatselijke hoofdstad Antakya. De onwetende bezoeker zou op het eerste gezicht aan deze provinciestad niets kunnen aflezen van het roemruchte verleden van deze stad, toen ze hoofdstad was van Romeins Syrië en een metropool van de klassieke beschaving. Het laatste wapenfeit is wellicht de overdracht geweest in 1939 van deze regio en stad door de Fransen aan Turkije. Tot dat jaar had de streek met zijn grotendeels Arabischtalige inwoners (moslims en christenen) behoord tot Syrië, dat onder Frans Mandaat viel. Sindsdien lijkt de rust over deze stad te zijn neergedaald. Maar wie goed kijkt ziet niet alleen de schatten uit een roemrijk verleden van klassieke en met name christelijke cultuur, maar ook een kleine doch levendige autochtone christelijke gemeenschap. De ouderen zijn nog voor een belangrijk deel Arabischtalig, maar een jongere generatie voelt zich al beter thuis in de taal van het land, het Turks. Het Paulusjaar werd voor christenen van

binnen én buiten Antakya een goede gelegenheid stil te staan bij de eigen evangelische wortels. Pastoor Bertogli vertelt ons hoe.

Antiochië (Turks: Antakya, red.) is het 'Antiochië in Syrië' uit de Oudheid, de kerk die werd gesticht door Paulus en Barnabas Als pastoor van de katholieke kerk van Antiochië heb ik de gelegenheid om met u te kijken hoe het Paulusjaar in Turkije is gevierd. Het Paulusjaar werd (in Turkije, red.) vorig jaar op 21 juni geopend te Tarsus. Hier in Antakya is op 28 juni 2008 aan de vooravond van het feest van Petrus en Paulus een klein symposium gehouden, bedoeld voor de christenen van de stad. Het stond onder voorzitterschap van de Grieks-orthodoxe aartsbisschop van Aleppo (Syrië), mgr Paul Yazigi, en onze rooms-katholieke apostolisch vicaris van Anatolië (in Turkije), mgr Luigi Padovese. Het was een betekenisvol moment om een van de stichters van onze kerk te gedenken. In alle katholieke kerken van het Apostolisch Vicariaat van Anatolië zijn posters opgehangen die het leven van Sint Paulus afbeelden en zijn apostolische reizen weergeven.

Pelgrimages

Gedurende het afgelopen jaar ben ik onder de indruk geraakt van de vloed van pelgrims van overal ter wereld vandaan die in de voetsporen traden van Paulus' reizen. Talrijke groepen werden vergezeld door hun bisschoppen en door wetenschappers op het gebied van het Nieuwe Testament die de pelgrims hielpen zich te bezinnen op het evenement. Voorafgaand aan de liturgische vieringen hier in de parochie te Antiochië was ik altijd beschikbaar om te spreken over de actuele situatie van de Kerk in Antiochië en uit te leggen waarom de bedevaart naar Antiochië zo belangrijk is voor iedere christen, gezien diens vele 'roots' in deze stad. Vanaf maart 2009 is er een grote aanwas van groepen pelgrims, met hun bisschoppen, geweest die in de voetstappen van Paulus traden. Vaak organiseren de bisdommen de pelgrimages en hun herders nemen er natuurlijk aan deel. Men kwam uit Italië, Duitsland, Frankrijk, Zuid-oost-Europa (Kroatië en Bosnië-Herzegovina) en Centraal-Azië.

De katholieke kerk van Antiochië heeft ter gelegenheid van het Paulusjaar aan de vooravond van Pasen een groot bord naast het altaar geplaatst, om de christenen van de stad alsook de pelgrims eraan te herinneren dat de gemeente van Antiochië de gemeente van Paulus was. Van hieruit heeft hij zijn christelijke ervaring opgedaan, van hieruit is hij vertrokken voor zijn zendingsreizen door Turkije en Griekenland, om tenslotte te ruste te worden gelegd in de basiliek van Sint Paulus te Rome.

Ik denk dat pelgrimeren naar de plaatsen die Paulus ooit aandeed, betekent dat we ons verleden in herinnering halen om beter onze eigen

Tableau met de reizen van Paulus in de katholieke parochiekerk van Antakya. Deze 'poster' werd in alle katholieke parochies van Turkije opgehangen (Foto: archief D. Bertogli).

identiteit te zien; het zal ons helpen om ons heden meer volgens het Evangelie te leven.

Christelijk Antiochië anno nu

Op dit moment zijn er in Antiochië een duizendtal christenen. Dat zijn bijna allemaal Arabischtalige Grieks-orthodoxen. Hun Grieks-orthodoxe patriarchaat van Antiochië is gevestigd in Damascus, Syrië. Er zijn ongeveer 70 katholieken in de stad (Latijnse ritus, red.); ze hebben er altijd naar gestreefd om in harmonie met hun orthodoxe broeders en zusters te leven. Om die reden hebben wij sinds 1988 Pasen altijd op de orthodoxe datum gevierd. Caritas (officiële r.k. charitatieve instelling in elk land, red.) heeft een klein kantoorje geopend in de stad en het charitatieve werk is altijd in nauwe samenwerking met de Orthodoxen gedaan. Het feest van Petrus en Paulus op 29 juni wordt altijd oecumenisch gevierd voor de Grot van St. Petrus (St. Pierre, in de bovenstad, red.). Dit gebeurt met bisschoppen, priesters en vele christenen alsook met sunnitische moslims en alevieten, welke laatste groep de helft van de huidige bevolking van Antiochië uitmaakt. De autoriteiten van de stad nemen ook deel aan het gebeuren, wat een sterk signaal van eenheid geeft.

Katholiek/orthodoxe samenwerking

Veel orthodoxen, in het bijzonder jongeren, gaan naar de katholieke kerk omdat de liturgie bij ons in het Turks is. Voor hen is het gemakkelijker deze liturgie te verstaan en eraan te par-

ticiperen. In 1988 zijn we begonnen met catechese volgens de 'Neocatechumenale Weg' en op het moment hebben we vier kleine gemeenschappen, die merendeels uit orthodoxen bestaan. Ons doel is om hen te helpen het Woord van God, de waarde van de eucharistie en van het sacrament der verzoening (biecht) en het belang van de gemeenschap voor de christelijk beleving te ontdekken. Het is in deze kleine gemeenschappen dat verscheidene niet-christenen de weg naar de Heer konden vinden en na enige jaren de doop ontvingen.

We hebben de orthodoxen altijd aangemoedigd om hun eigen diensten bij te wonen, waaraan ik als katholiek priester, elke zondag deelneem. Bij speciale gelegenheden als hu-

welijken en begrafenissen vergezel ik de abona's, de orthodoxe priesters. Verschillende keren vonden katholieke huwelijksdiensten en uitvaarten plaats in het orthodoxe kerkgebouw vanwege plaatsgebrek in onze eigen kerk.

Bezinning op eigen wortels

De katholieke kerk, gesitueerd achter een moskee en niet ver van de synagoge, is gelegen in de oude joodse wijk, die teruggaat tot de eerste dagen van het christendom en waar wij voor het eerst 'christenen' werden genoemd; het is hier dat het Evangelie voor het eerst aan de 'Grieken', de heidenen, werd verkondigd; het is hier dat Barnabas een oproep deed aan Paulus om de eerste gemeenschap van niet-joodse christenen te stichten; het is van hier ook dat Paulus en Barnabas samen met Marcus op de eerste missiereis vertrokken. Het was vanwege de situatie die opkwam in Antiochië - er waren discussies of nieuwe gelovigen ja dan nee eerst jood moesten worden (dus, de mannen onder hen, besneden moesten worden en allen voortaan de joodse wet moesten onderhouden, red.) voordat ze christen konden worden - dat het apostelconcilie te Jeruzalem werd gehouden. En het was in deze geloofsgemeenschap van Antiochië dat 'caritas', delen met elkaar, werd geboren: er was in Jeruzalem een hongersnood uitgebroken en Paulus en Barnabas wierven fondsen en brachten het geld persoonlijk naar

de broeders en zusters in Jeruzalem. Het Evangelie van Antiochië werd verkondigd door eenvoudige leken gelovigen en vandaag de dag zijn we bezig om het belang van de leek in de kerk te ontdekken. En tenslotte, de bijbelgeleerden zijn unaniem van overtuiging dat het

Evangelie volgens Matteüs alsook de Didachè (vroeg nabijbels geschrift uit 100-150 nC, ontdekt in 1873, red.) in Antiochië zijn geschreven.

Al deze 'roots' zijn van belang om onze plaats te bepalen in de kerk van het derde millennium en ons te herinneren waar we vandaan komen en welke wegen we moeten volgen om ware leerlingen van Jezus te zijn. Paulus herinnert er ons in zijn brieven aan dat

eenheid een onvervreemdbaar goed is, dat - zo zei patriarch Bartholomeos I half oktober 2008 - deel uitmaakt van onze identiteit en geloofwaardigheid. In diens toespraak op 10 oktober jl. tijdens de ontmoeting van orthodoxe patriarchen te Istanboel presenteerde de oecumenisch patriarch de apostel Paulus als "de eerste theoloog van de eenheid". Hij voegde eraan toe dat "we niet de heilige Paulus op een adequate wijze kunnen vereren als we niet tegelijkertijd werken voor de eenheid van de Kerk" (bron: Zenit).

Concluderend kunnen we zeggen dat voor de christenen van Turkije, tot welke denominatie ze ook behoren, het Paulusjaar een tijd moet zijn van reflectie op het getuigenis dat ze aan de moslimwereld geven. Als we onder elkaar geen eenheid en liefde hebben, dan plaatsen we onszelf buiten de boodschap van het Evangelie en het onderricht van Paulus dat deze gaf in talloze brieven aan de eerste christenen in het Klein-Azië van de Oudheid, het huidige Turkije.

Domenico Bertogli

Pater Domenico Bertogli ofmcap, Italiaan en priester, is pastoor van de rooms-katholieke parochie te Antakya in Zuid-Turkije

Dit artikel is door de redactie vertaald uit het Frans.

Christenen van Turkije

Armeens-apostolisch:	80.000
Grieks-orthodox, Arabischtaalg (Hatay, Mersin: onder Damascus):	10.000
Latijnse katholieken	20.000
Syrisch-orthodoxen	10.000
Grieks-orthodoxen Constantinopel	3.000
Armeens-katholieken	2.000
Syrisch-katholieken	2.000
Chaldeeus-katholieken	300
Overigen (protestanten, Jehovah's Getuigen)	5.000

(Bron van p. D. Bertogli: M. Zambon, *La Turchia è vicina*, Milaan 2006 op basis van statistieken 2004-2006)

Dialogo tussen Oost en West

Gevaar of kans?

Sommigen in onze kerken bezien dialoog en alle oecumenische contacten met groot wantrouwen. Dialoog is voor hen niet iets goeds dat kansen biedt tot wederzijdse verrijking, maar een slechte zaak die een gevaar voor de identiteit van het eigen geloof kan gaan vormen. Willen we in de oecumene vooruit komen, dan kunnen wij deze twijfels niet ontkennen, maar moeten we er ons mee bezig houden.

Ik doe dit door heel beknopt naar de geschiedenis van de Oost-West-relaties te kijken. Wederzijdse invloeden in Oost en West zijn er zonder enige twijfel geweest; in de loop der geschiedenis heeft men die soms als gevaar, soms als kans gezien. Het geeft ons te denken dat orthodoxe godgeleerden westerse invloeden op de orthodoxe theologie dikwijls als een gevaar zien voor hun eigen identiteit, terwijl westerse theologen voortdurend spreken over het verrijken van hun eigen visie door de oosterse theologie.

‘Pseudomorfose’

Theologisch-historische vertogen over de verhouding tussen de kerken van Oost en West vertonen vaak een eendimensionale visie op de geschiedenis. Na de ‘Gouden Eeuw’ van de Griekse patristiek (325-451) en het intellectueel onderzoeken en systematiseren ervan in het Byzantijnse Rijk, volgt er volgens hen een periode van verval van de oosterse theologie, die steeds meer onder westerse invloed komt, zowel katholieke als protestantse. De orthodoxe theologie zou niet over haar eigen erfgoed hebben gereflecteerd vóór de 20^e eeuw.

Katholieke en protestantse invloeden worden als een gevaar gezien voor het op authentieke wijze bewaren van het orthodox geloof. Met name vader George Florovsky drukte in 1936 deze stelling heel beknopt uit: “De Russische theologie werd volledig door westerse invloeden verminkt” (‘Western Influences in Russian Theology’, *Collected Works of G. Florovsky*, Vol. IV, Belmont 1975, p158), voorzover het overnemen van protestantse ideeën en scholastieke denkwijzen “een breuk tussen theologisch

Russisch-orthodox theologo, vader Georges Florovsky, in de tweede helft van de jaren '40. (Foto: W. Sanders).

‘leren’ en de ervaring van de Kerk” (*l.c.*, p 167) zouden betekenen. Het resultaat van dit proces zou een “opgelegde pseudomorfose” zijn: een orthodoxe theologie die gedwongen werd “te denken in categorieën die haar wezenlijk vreemd zijn, en zich uit te drukken in niet-verwante concepten” (*l.c.*, p 170). Vele orthodoxe theologen hielden hierna deze stelling van de ‘pseudomorfose’ (= ‘oneigenlijke vorming’, iets vormgeven d.m.v. wezensvreemde elementen, red.). Vooral in de Griekse theologie werd er deels nog een schepje bovenop gedaan. De enige remedie tegen westerse invloed die de radicale aanhangers van de opvatting der ‘pseudomorfose’ propageren is: terug naar de Kerkvaders.

Welke conclusies kunnen wij trekken uit deze ruwe schets van de ‘pseudomorfose’-stelling in de orthodoxe theologie? Alles wat tot nu toe gezegd is, lijkt uit te monden in de harde bewering: alle goede dingen komen uit het Oosten, alle slechte uit het Westen, of meer precies: al het goede heeft zijn wortels in de Vroege Kerk, terwijl al het slechte eraan toegevoegd werd vanuit laatmiddeleeuwse en vroegmoderne ontwikkelingen. Mijn zienswijze is zo’n argumentatie, die je kunt vinden in de geschriften van veel orthodoxen maar ook van sommige westerse theologen, een simplificatie van de geschiedenis. Ze beschouwt een heel bepaalde periode van de kerkgeschiedenis en fase van de theologie-ontwikkeling als een ongeëvenaard

ideaal, waarop we ons voor altijd zouden moeten richten. Deze visie is problematisch voorzover ze als een voldongen feit aanneemt, dat kerk en theologie zich slechts tot een bepaald moment in de geschiedenis hebben ontwikkeld in creatieve verkenning van de historische context en setting van diezelfde kerk en theologie. Dat tijdvak idealiseren leidt dan onvermijdelijk tot de overtuiging dat een verdere ontwikkeling en verdieping van het geloofsverstaan in de loop van de geschiedenis als vrijwel onmogelijk overkomt. Ik daarentegen houd de stelling, dat de wederzijdse beïnvloeding van de theologie in Oost en West niet leidt tot een vervreemd raken van het vroegere ideaal – waarschijnlijk voor een belangrijk deel fictief –, maar juist tot een verdieping van het geloofsverstaan.

Wederzijdse invloeden

Reeds in de Vroege Kerk ontwikkelde het theologische denken zich in verschillende richtingen. Er waren steeds weer onenigheden tussen de kerken van Oost en West. Toch werd de wederzijdse erkenning van elkanders theologische denken als vanzelfsprekend beschouwd. Een levendig voorbeeld hiervan is Irenaeus van Lyon († 200). Hij kwam uit Klein-Azië, maar diende als bisschop in het Westen. Het is tegelijkertijd belangrijk om in herinnering te roepen dat al in de Vroege Kerk er niet alleen een

receptie van oosterse theologie door de westerse kerk bestond, maar ook een van theologisch denken door de kerken van het Oosten. Cyprianus van Carthago († 248) is hiervan een voorbeeld. Zijn verdiepte kerkbegrip is ook door de orthodoxe theologie overgenomen. Wederzijdse theologische invloeden in Oost en West vallen ook te bewijzen voor de overgangperiode tussen Vroege Kerk en middeleeuwen. Een bijzonder indrukwekkend voorbeeld hiervan aan westerse kant is paus Gregorius I ‘de Grote’ († 604). Zijn geschriften vonden wijde verbreiding in de oosterse kerken. Aan oosterse zijde is Johannes van Damascus (geb. ± 650) een van de vroegmiddeleeuwse kerkvaders wier geschriften door het Westen werden overgenomen.

In de 9^e eeuw was de vervreemding tussen Oost en West zo ver voortgeschreden, dat de polemische scheidslijn de overhand kreeg op de vruchtbare uitwisseling. Pas na de Val van Constantinopel in 1453 was herleving van de uitwisseling van theologie weer mogelijk tussen Oost en West. Griekse godgeleerden in het Osmaanse Rijk hadden geen toegang tot hogere vormen van onderwijs en weken uit naar beroemde onderwijsinstellingen in het Westen. De universiteiten van Rome, Padua, Oxford en Halle (Duitsland) gaven in die tijd een opmerkelijke aanwas te zien van Griekse studenten. De theorie dat de Renaissance door de immigratie van talrijke Griekse geleerden naar Italië beïnvloed werd, is goed gefundeerd. Op die manier had het oosters christendom opnieuw een merkbare invloed op de ontwikkeling van de westerse kerk in de 15^e eeuw. Zelfs toen het westers christendom zich min of meer zelf gevangen had gezet vanwege Reformatie en Contra-Reformatie, werden de contacten met de oosterse christenen niet verbroken. Een van de beste voorbeelden hiervan is de briefwisseling tussen de protestantse theologieprofessoren van Tübingen en de patriarch van Constantinopel. Gevolg van de verdeeldheid in het westers christendom is dat de Orthodoxe Kerk zich gedwongen voelde om expliciet haar positie te bepalen in het dispuut tussen Rome en de Hervormers. “Het werd een gewoonte in die tijd om protestantse argumenten tegen protestanten te gebruiken, zonder ze beide met zorg in het licht van de orthodoxe traditie te toetsen”, aldus vader Georges Florovsky (‘The Orthodox Churches and the Ecumenical

| Orthodoxe icoon van St Cyprianus van Carthago

Movement Prior to 1910', in: *Collected Works II*, p 181). Als voorvechters van deze 'pseudomorfose' noemt Florovsky enerzijds Kyrillos Loukaris (1570-1638), vanaf 1620 patriarch van Constantinopel, die door calvinistische ideeën beïnvloed was, en anderzijds Petrus Mogila (1596-1647), de metropoliet van de Kerk van Kiev. Deze laatste richtte een college op in Kiev waar de lessen in het Latijn werden gegeven. Later werd dit theologisch onderwijsstelsel overgenomen door alle 'Geestelijke Scholen' in Rusland.

Hierdoor werd de scholastieke lesmethode een karakteristiek voor grote delen van de Russische theologie. De critici van deze ontwikkeling zien de oorzaak van het verval van het orthodoxe theologie-onderricht gedurende de 19e eeuw juist in deze invloeden vanuit het Westen. Maar veroorzaakt dit overnemen van westerse onderwijsstructuren en westerse theologische redeneerwijzen écht en noodzakelijkerwijs een vervreemding van het orthodoxe geloof? Hoe het ook zij, de Latijnse Scholen binnen de Kerk van Kiev werden voornamelijk door orthodoxe broederschappen gesticht d.w.z. niet door voor- maar door tegenstanders van een unie met Rome. Zij waren zeer bekommerd om hun eigen orthodoxe identiteit te behouden. Tenslotte moeten wij bij de evaluatie van de westerse invloeden op de orthodoxe theologie niet vergeten, dat het westers theologisch denken ook een enorme impuls gegeven heeft tot de ontwikkeling van orthodoxe theologie. Zo had bij voorbeeld de orthodoxe theologie in Rusland een prima kijk op het eigentijdse theologisch denken bij de overgang van de 19^e naar de 20^e eeuw, inzake de theologische discussies in die tijd in de westerse kerken - niet alleen in het protestantisme en het rooms-katholicisme, maar ook onder oud-katholieken en anglicanen. Deze 'Gouden Eeuw' van de Russische theologie vond gedwongen haar einde vanwege de Oktoberrevolutie van 1917. Toch kon haar erfgoed behouden blijven en verder ontwikkeld worden door de Russische theologen in exil, vooral in de theologische scholen van Saint-Serge te Parijs en van

St. Vladimir's bij New York. De namen van veel belangrijke en invloedrijke theologen zijn met alle twee deze instellingen verbonden. In de 20^e eeuw oefenden ze bijna net zo'n sterke invloed op de westerse theologie uit als het Westen dit de laatste eeuwen op het Oosten had gedaan. Zodoende kon het Oosten aan het Westen de vruchten teruggeven van dat groeiproces waarin de 'zaden' van het orthodoxe geloof met de hulp van de 'cultiveringsmethoden' van de westerse theologie gerijpt waren tot de oogst.

Op deze manier is het oecumenisch potentieel van wederzijdse beïnvloeding van de theologie van Oost en West hier al genoemd.

Grieks-orthodoxe patriarch van Constantinopel, Kyrillos Loukaris, die zijn openlijke sympathie voor het westerse calvinisme moest bekopen met een fatale lynchpartij.

Complementariteit als oecumenisch potentieel

In de 20^e eeuw is er een voortdurende uitwisseling geweest tussen de verschillende theologische scholen, die de weg kon vrijmaken voor een toenadering tussen de kerken van Oost en West. Zoals ik het zie is er tot op heden onvoldoende gebruik gemaakt van het oecumenisch potentieel van die uitwisseling. Het oecumenisch potentieel kan zeer goed worden toegelicht aan de hand van de 'Parijse School'. Zoals ik al aan heb gegeven hadden de theologen in ballingschap die doceerden aan Saint-Serge een grote invloed op de ontwikkeling van het theologische denken in het Westen. Afanasiev is een van de weinige theologen van onze tijd die worden vermeld in de verslagen van het Tweede Vaticaans Concilie. Aan de andere kant, Saint-Serge zou waarschijnlijk nooit zo'n hoog niveau van theologische reflectie hebben bereikt als het niet in een constante uitwisseling met westerse theologen had gestaan. Zowel de kritische uitgave in Frankrijk van de werken van de kerkvaders als het onderzoek in Duitsland van oude liturgische bronnen beïnvloedde van hun kant de opgang van de orthodoxe theologie in de emigratie. Joannis Zizioulas, een van de beroemdste theologen

van de Griekstalige wereld, benadrukt: “Op deze manier is de orthodoxe theologie in staat geweest zijn eigen scholastiek te overwinnen middels theologische ontwikkelingen in het Westen.” Na de val van het IJzeren Gordijn kunnen we een weerslag van de ‘Parijse School’ op de theologie-ontwikkeling in orthodoxe landen in de laatste tien jaar zien.

De ‘Parijse School’ is een goed voorbeeld van het feit dat wederzijdse invloeden in de loop der tijden niet hoeven te leiden tot vervreemding van de eigen traditie, zoals de stelling van de pseudomorfose van de orthodoxe theologie door westerse invloeden veronderstelt. Dit wederzijdse proces is veeleer een ‘uitwisseling van gaven’, die de weg vrijmaakt voor een verdiepte reflectie op de verschillende tradities en, om die reden, beide kanten kan verrijken. Het *Decreet over de Oecumene* van Vaticanum II benadrukt in het bijzonder de “legitieme verscheidenheid” in de theologische expressie van het dogma: “van tijd tot tijd is één traditie dichter bij een volledige waardering gekomen van sommige aspecten van een openbaringsgeheimis dan de andere [...]. In zulke gevallen moeten deze verschillende theologische expressies vaak als wederzijds complementair (aanvullend, red.) worden beschouwd in plaats van conflicterend” (*Unitatis Redintegratio* 17). Deze complementariteit van tradities moet vruchtbaar worden gemaakt binnen de orthodox/katholieke dialoog. Voor een succesvolle dialoog is het daarom onontbeerlijk dat er theologen zijn die niet alleen hun eigen traditie kennen, maar tevens vertrouwd zijn met de tradities van de gesprekspartners. Op die manier kunnen enerzijds zowel apodictische uitspraken door de gesprekspartner als anderzijds een onrealistische idealisering van die gesprekspartner vermeden worden.

Ik kom tot slot nog graag even terug op Georges Florovsky. Zijn waarschuwing voor een ‘pseudomorfose’ van het orthodoxe theologische denken door de westerse theologie is vaak verkeerd begrepen. Als Florovsky oproept om de westerse invloeden op de orthodoxe theologie te overwinnen, dan betekent dat niet dat hij de methode van de westerse theologie principieel zou afwijzen. “Het is niet voldoende om louter westerse antwoorden te herhalen, om het ene westerse antwoord uit te spelen tegen het andere. We moeten veeleer nauwkeurig deze westerse vragen herkennen, ervaren en erin door-dringen; we moeten ons vertrouwd maken met

de hele dramatische problematiek van het westerse religieuze denken” (‘Western influences...’, p 181). Florovsky heeft om die reden niet de bedoeling om westerse resultaten van principieel af te wijzen, maar zijn zorg is dat de orthodoxe theologie “de ontmoeting met het Westen op een creatieve en spirituele wijze moet aangaan” (idem). “Herstel van een echte oecumenische eenheid zal alleen maar mogelijk zijn door de wederzijdse herontdekking van het Oosten en het Westen en door een bredere synthese, zoals daar soms pogingen toe ondernomen zijn, maar die nog nooit is bereikt” (‘The Orthodox Churches and the Ecumenical Movement’, p 163).

Florovsky’s eis van een vernieuwing van de orthodoxe theologie op basis van de patristiek mag dan ook niet worden opgevat als equivalent van een simpel ‘terug naar de Vaders’. Florovsky schrijft hierover: “Terugkeren naar de Vaders betekent niet zich terugtrekken uit het heden of uit de geschiedenis. [...] Het gaat niet alleen om het behouden en behoeden van de patristische ervaring, maar precies om het herontdekken van die ervaring en deze tot leven te brengen.” (‘Western influences...’, p 181). De eis “tot leven te brengen” is vandaag de dag meer dan ooit relevant, vanuit de vragen van de moderne mens, maar gebaseerd op de traditie van de Kerk.

Naar mijn mening is de vraag betreffende de juiste definitie van de verhouding tussen traditie en moderne tijd de centrale uitdaging die door alle christelijke kerken tegenwoordig moet worden aangegaan. Door zich bezig te houden met deze gemeenschappelijke uitdaging loopt de dialoog tussen Oost en West niet het gevaar van ‘pseudomorfose’. Het leidt daarentegen tot een ‘uitwisseling van gaven’ die beide zijden verrijkt. Het laat de geest tot leven komen van dialoog en van broederlijke liefde.

Johannes Oeldemann

Dr. Johannes Oeldemann is theoloog en directeur van het Johann Adam Möhler Instituut voor Oecumenica te Paderborn (Duitsland).

Het artikel is een ingekorte versie van zijn lezing op de Andreas-conferentie, Freising (D), juni 2008, georganiseerd door het St. Andreas Bijbels Theologisch Instituut (Moskou) en het CCCC (Rome).

Dit artikel is door de redactie vertaald uit het Duits.

'Heeswijkse Ikonen. Het contact tussen hemel en aarde'

Aansluitend bij het jaar van het Religieus Erfgoed was er, eind vorig jaar en begin dit jaar, in het Brabantse Kasteel Heeswijk een iconententoonstelling. De geëxposeerde iconen zijn sinds 1974 eigendom van de Norbertijnerabdij van Berne in Heeswijk en worden daar in een besloten kapel bewaard. Eenmalig waren de iconen weer te bezichtigen in de ridderzaal waar zij ooit gehangen hadden.

De laatste bewoner van het kasteel, baron Guillaume (Willem) van den Bogaerde van Terbrugge, had de iconen na zijn dood aan de abdij vermaakt. Als diplomaat was hij werkzaam geweest in Bulgarije en Roemenië en daar ligt de oorsprong van deze collectie. Zijn gevoel voor kunst paste in de familietraditie. Zijn overgrootvader, jonkheer André van den Bogaerde van Terbrugge, een Vlaming, was in 1830 gouverneur geworden van Noord-Brabant en had het oude uit de middeleeuwen stammende kasteel Heeswijk gekocht ter bewoning en als ruimte voor zijn kunstverzameling.

Iconenboek

Dit is allemaal te lezen in een schitterend boek dat bij gelegenheid van deze tentoonstelling is verschenen. Het heeft als titel *Heeswijkse Ikonen, het contact tussen hemel en aarde* en telt 248 pagina's. Het boek is verkrijgbaar via de uitgeverij en de boekhandel van de abdij en is geschreven door kunsthistorica en iconenspecialiste Désirée Krikhaar en Piet Al, emeritus abt van de Abdij van Berne, kerkhistoricus en kenner van het christelijk Oosten. Piet Al vertelt in het begin van het boek de bewogen familiegeschiedenis van de directe voorouders van de iconenverzamelaar en de relatie van het kasteel met zijn bewoners tot de abdij. Désirée Krikhaar beschrijft vervolgens gedetailleerd en met zeer veel kennis van zaken de 35 iconen. Het betreft achttiende- en negentiende-eeuwse Russische, Oekraïense en Roemeense iconen. Van elke icoon is een prachtige afbeelding en vaak ook een helder detail weergegeven. In een groot uitvouwbaar blad is een volledige huisiconostase te zien. Ieder onderdeel wordt door

*Fragment uit de Pokrof-icoon, Oekraïne 19^e eeuw, met St Romanos de Melode in diakengewaad. In zijn hand een boekrol met de beginwoorden van zijn beroemde kerstkondakion, 'Heden baart de Maaqd'.
(Foto: Heeswijkse Ikonen, 2008)*

de schrijfster nauwgezet verklaard.

Het is verbazingwekkend hoezeer de schrijfster, uitgaande van elk van deze iconen, de lezer een kostbare schat aan informatie geeft over de iconenkunst als geheel. Dit is mede te danken aan de weloverwogen keuzes die de baron bij het samenstellen van zijn verzameling deed. Zodat belangrijke feesticonen en de iconen van Christus en de voornaamste heiligen, met name de Moeder Gods, de heiligen Johannes de Voorloper en Nicolaas met heel mooie voorbeelden vertegenwoordigd zijn.

Kruisiconen

Opvallend is het aantal kruisiconen, deels als staurotheek. Dat laatste is een metalen kruis gevat in een houten, geschilderde icoon. Juist deze kruisiconen stammen uit de werkplaatsen van de Russische Oudgelovigen. Helder geeft de schrijfster de strijd weer van deze behouders van de Russische traditie tegen de hervormingen van patriarch Nikon en beschrijft hun tragische geschiedenis.

Vooral de Russische iconen - van hoge kwaliteit - zijn in de traditie van de oude Russische stijl

geschilderd. De Oekraïense en Roemeense iconen vertonen meer invloeden vanuit het westen. De baron had een voorliefde voor het kenmerkende en eigen karakter van de uit deze drie landen afkomstige iconen. Zo is er een Oekraïense icoon van het Ontslapen van de Moeder Gods waarop we haar op haar sterfbed zien liggen, omgeven door de apostelen, met Christus die de ziel van zijn moeder op de arm draagt.

Daarboven zien we op dezelfde icoon de westerse voorstelling geschilderd: de Moeder Gods die door engelen gedragen naar de hemel wordt gevoerd.

De metalen bekleding die sommige iconen sieren heet, zo lees ik, 'oklad'. Als enkel de rand van een metalen versiering is voorzien, wordt dat 'basma' genoemd, dat rand betekent. Als alleen gezicht, handen en voeten van de heilige onbedekt zijn, heet dat 'riza' (kleed). Van de 35 iconen zijn er een tiental geheel uit metaal gegoten. Van alle iconen worden de daarop afgebeelde heiligen met hun levensbeschrijving en de datum van hun jaarfeest beschreven. Fraai is de icoon met 46 heiligen die allen een beschermende en genezende functie hebben, samen met vier afbeeldingen van de Moeder Gods.

Het jaartal 7299

Het boek bevat tal van interessante wetenswaardigheden. Sommige iconen vermelden een datering. Daarbij telde men de jaren vanaf het jaar 5508 voor Christus als het begin van de schepping. Zodat een icoon met het jaartal 7299 in 1791 vervaardigd is.

Beschermengelen, zo lees ik, zijn in de 19^e eeuw in Rusland erg populair geworden. Maar ze zijn afkomstig uit de westerse barokke traditie.

Een boeiende icoon is die van het Niet-Verbrandende Braambos. We zien de Moeder Gods met het Christuskind midden in een acht-puntige ster, waarvan de vlakken met engelen en de vier symbolen van de evangelisten gesierd zijn. Opzij zien we onder meer Mozes die het Niet-Verbrandende Braambos heeft gezien. Deze icoon nu was geliefd als huisicoon om de veelal houten en dus brandbare woningen tegen brand te beschermen. Deze icoon houdt ook verband met de Akathistohymne en is een mystieke uit-

beelding van de zuiverheid van Maria, 'de Mystieke Roos'.

Een heel mooie icoon is die van de Moeder Gods, 'Vreugde van alle Lijdenden en Bedroefden', een type dat in de 18^e eeuw in heel Rusland werd verspreid. De Moeder Gods staat er ten voeten uit op een wolkje, zij heeft het Christuskind op de arm. Beide zijn gekroond en de Moeder Gods heeft een scepter in de rechterhand. Links en rechts zijn hongerigen, dorstigen, naakten, armen, zieken, gebrekkigen en zelfs vertwijfelden geschilderd, die allen troost ontvangen (zie meditatie op pp 12-13).

Pokrof

Bekend is de icoon van Pokrof, waaraan dit tijdschrift de naam ontleent. Deze icoon is een weergave van het sluiwonder in de Blachernenkerk in Constantinopel, waar in de 10e eeuw de Moeder Gods met een beschermende sluijer ('pokrof' in het Russisch) verscheen aan de 'Dwaas omwille van Christus', Andreas.

Désirée Krikhaar vermeldt een historische verklaring voor deze legende. Elke vrijdag werd in deze kerk het lijden van Christus herdacht. De mozaïek van de Moeder Gods in de apsis werd dan met een kleed afgedekt. Ter herinnering aan het scheuren van het voorhang van de tempel in Jeruzalem liet men dit kleed met veel geraas naar beneden vallen en verscheen de beeltenis van de Moeder Gods dus letterlijk voor de ogen van de gelovigen.

En wist u dat de orthodoxe kerk het afbeelden van een mens door middel van een

dier ten strengste verbiedt? Op een icoon van Johannes de Voorloper zien we de heilige dan ook met een schaal in de hand waarop een klein kind is afgebeeld, terwijl hij Christus als het Lam Gods aanwijst.

Dit alles en nog veel meer is te vinden in dit prachtige boek, waarvan het bezit voor menig iconenliefhebber een aanwist zal zijn.

Paul Brenninkmeijer

D. Krikhaar/P. Al, *Heeswijkse ikonen. Het contact tussen hemel en aarde*, Berne-Heeswijk 2008, ISBN 978-90-78039-06-8, €45.

Roemeense icoon uit ong. 1800, voorstellende Johannes de Doper, zoals het Roemeens in (toen nog) cyrillische letters bovenin ook vermeldt (Foto: Heeswijkse Ikonen, 2008)

Moeder Gods Vreugde van alle Lijdenden en Bedroefden

Icoon 'Moeder Gods Vreugde van alle Lijdenden en Bedroefden', Rusland, 19e eeuw, Oudgelovigenatelier.
(Foto uit: Heeswijkse Ikonen, 2008).

«Gij zijt de enige voorspreekster en helpster van de zondaars en van hen die van alle bijstand zijn verstoken...

*Gij neemt de wezen op;
gij bevrijdt en redt de gevangenen.
Gij zijt de vreugde der zieken,
de troost der bedroefden en aller lijdenden...*

*Onder uw bescherming nemen wij onze toevlucht,
heilige Moeder van God;
onder de vleugels van uw goedheid en
ontferming, verdedig en bescherm ons.
Onder uw beschutting zijn wij veilig.
Daarom nemen wij tot U alleen onze toevlucht.»*

[vertaling *Heeswijkse ikonen*, p 133]

De 19^e eeuwse icoon hiernaast (en in kleur op de voorzijde) stamt uit Rusland. De *oericoon* 'Moeder Gods Vreugde van alle Lijdenden en Bedroefden' wordt sinds 1643 in de Transfiguratiekerk in Ordink (Moskou) bewaard. In de orthodoxe kalender zag ik dat de feestdag van deze populaire icoon 24 oktober is (onder vrijwel gelijksoortige benamingen ook: 23 juli, 19 november). Het gebed waaruit door mij hierboven enkele flarden zijn opgenomen, wordt door *Heeswijkse ikonen* (zie recensie op pp 10-11) op naam gezet van Efreem de Syriër (4^e e.). Dit gebed ligt waarschijnlijk – overigens naast het westerse Mariatype van de Schutsvrouw – aan de oorsprong van het thema van deze prachtige icoon. Wetende dat de Byzantijnse orthodoxe traditie vele niet-authentieke teksten aan de Syrische kerkvader Efreem toeschreef, vermoed ik dat dat ook met dit gebed het geval is. Het feit dat in een ander (hier niet afgedrukt) fragment van het gebed ook 'kluizenaars' worden genoemd – die in Efreem's tijd in Syrië niet bestonden – en dat het woordgebruik wel heel erg Byzantijns is, bevestigen dit vermoeden. Maar kijken we naar wat de icoon te zeggen heeft. Ook hier slechts enkele flarden.

Maria is omgeven door Griekse en Russische asceten, maar vooral door groepen noodlijdenden. Op vier witte 'spandoeken' die reiken tot in de mandorla die de Moeder Gods omringt, staan de leuzen der lijdenden: 'Kleding voor de naakten', 'Brood voor begerigen', 'De loop voor de kreupelen', 'Genezing voor de

zieken'. De teksten herinneren, aldus *Heeswijkse ikonen*, aan Mt 25 ("Ik was naakt, en jullie kleedden mij..."); ze bevestigen ook de herkomst van de icoon vanuit pseudo-Efreems gebed.

Bij mijzelf roepen de spandoeken op de icoon en de woorden uit het gebed ook associaties op aan de woorden van Jesaja 61, die Jezus uitsprak in de synagoge van Nazaret (Lk 4): "om aan gevangenen hun vrijlating bekend te maken en aan blinden het herstel van hun zicht" (beide bijbelcitaten NBV). Kortom, enkele fors bijbelse verwijzingen die deze icoon bevat. Ja, nog dit: bovenin zien we God de Vader, als de Oude van Dagen uit het visioen van Dan 7. Met de al even bijbelse titel in zijn aureool 'De Heer Sabaoth'. Iedere huidige orthodoxe iconograaf kan je echter vertellen dat dat niet zo orthodox is (en trouwens ook niet bijbels). Want God kun je niet afbeelden. Maar tegen de regels der rechtzinnigheid in wemelt het in Slavische orthodoxe kerkgebouwen van iconen waar God de Vader op staat...

Icoonthema en tekst doen ook denken aan één van de oudste teksten uit de traditie van de Kerk, een Marialied uit halverwege de 3e eeuw dat bewaard bleef in Oost en West: 'Onder uw medelijden vluchten wij' (Sub tuum praesidium).

Feit is dat de boven genoemde bijbelse thema's in het Evangelie op Jezus worden toegepast. Maar de eeuwenoude volksvroomheid, die door de Kerk in haar traditie is ingepast, heeft in verhalen en beelden Maria heel erg in het dienstwerk van haar Zoon betrokken. Het 'Onder uw medelijden' toont ons dat dit al na enkele eeuwen christendom gebeurde. Veel mensen in de kerken van Oost en West hebben nog altijd een grote Mariadevotie, waaruit ze veel kracht putten. Daarnaast heeft zich in noordelijke westerse landen ook een respectabele vorm van geloven ontwikkeld waarin alleen Jezus in zijn bijbelse gestalte sober in het centrum wordt geplaatst. Christus op de armen van Maria 'Moeder Gods Vreugde van alle Lijdenden en Bedroefden' toont ook hier dat dat besef van het centrum overigens nooit verloren is gegaan in de Kerk. En de afbeelding van God de Vader als de Oude van Dagen mag ons er wellicht aan herinneren, dat er altijd een spanning zal bestaan tussen 'rechtzinnigheid' – van welke aard dan ook: 'orthodoxe' of 'bijbelse' – én volks*geloof*, of dat laatste nu tenslotte afgewezen of in de traditie ingepast is door diezelfde rechtzinnigheid.

Leo van Leijssen

Nieuwe Patriarch Kirill van Moskou

Man van niveau en met verschillende gezichten

Op 27 januari 2009 kozen vertegenwoordigers van de Russisch-orthodoxe Kerk uit de hele wereld Kirill (Goendjájev) tot patriarch van Moskou en geheel Rusland. Wie is deze man? Wat kunnen we van hem verwachten? Tijdens zijn jaarlijkse bezoeken aan de Russische regio Pskov viel Paul Baars op dat actieve Russisch-orthodoxe priesters hem als hun bondgenoot zagen.

Kirill bezit intellectuele kwaliteiten en heeft veel gepubliceerd. In de Sovjetperiode heeft hij zich vrij zelfstandig opgesteld tegenover de overheid. Hij heeft een brede kijk op het kerkelijk leven. Hij heeft aandacht voor cultuur, voorlichting en maatschappelijke activiteiten van de kerk. Hij treedt naar buiten en heeft al sinds 1994 een eigen wekelijks TV-programma, 'Woord van een herder'. Hij is daardoor in Rusland een bekende persoonlijkheid. Hij kan mensen open en persoonlijk benaderen, bijvoorbeeld bij sterfgevallen. Dat is heel positief voor iemand met zo'n hoge positie in een log bureaucratisch apparaat. Hij vindt dat de Russisch-orthodoxe Kerk (ROK) nu weer genoeg kwantiteit heeft. Veel kerken en kloosters zijn heropend. Er moet nu meer aandacht komen voor kwaliteit.

Kerk en staat

De Russische oligarchen misbruiken de Orthodoxie om aan hun machtspolitiek een verheven doel te geven, en rond hun personen een mythologie te scheppen. De TV toont breed hoe ze hun kaarsen opsteken. Ze beperken de Orthodoxie zo tot een staatsideologie die sterk lijkt op het vroegere communisme. Het is logisch dat een orthodoxe kerk in een orthodox land een bijzondere positie heeft. Maar deze 'symfonie' tussen kerk en staat maakt van het kerkelijk spreken een leeg en voorspelbaar uiterlijk vertoon, ver weg van de mensen. De Russen hebben daar veel woorden voor, onder andere *pompa* of *pribombása*. Voeg hierbij de onduidelijkheid over de ruime financiële middelen van de bisdommen, de vele communicatieproblemen, en de integriteit van de Orthodoxe Kerk staat op het spel. Dit bevordert een stroom van roddels en geruchten, die je ruim-

De nieuwe patriarch Kirill tijdens de intronisatieplechtigheid

schoots op internet kunt vinden en alles nog erger maken dan het al is.

Opgave

Mijns inziens is de belangrijkste opgave van de nieuwe patriarch om op te komen voor de inhoud en de integriteit van de Russisch-orthodoxe Kerk. Immers, er zijn genoeg gelovigen, priesters en monniken voor wie het geloof echt iets betekent. Maar die vallen niet op. Die zie je veel minder op TV. Viktor, de lezer van de Pokrofkerc (Sluier van de Moeder Gods) in Pskov die door de kozakken wordt gebruikt, zei het zo: "Voor mij is geloof geen ideologie en

Curriculum vitae

- 1946:** Vladimir Michailovitsj Goendjajev wordt geboren in Leningrad (St. Petersburg). Zijn vader en grootvader waren orthodoxe priesters en hadden in strafkampen gezeten.
- 1969:** Gewijd tot monnik met de naam Kirill (3 april) en tot priester (1 juni).
- 1970:** Professor dogmatische theologie op de Geestelijke Academie in Leningrad.
- 1971:** Afgevaardigd naar de Wereldraad van Kerken. Hij zal daarna op vele manieren betrokken blijven bij oecumenische contacten.
- 1974-1983:** Rector van de Geestelijke Academie in Leningrad.
- 1977:** Aartsbisschop van Vyborg.
- 1988:** Aartsbisschop van Smolensk en Kaliningrad (voormalig Königsberg). Steeds meer bestuursfuncties in de ROK.
- 1989:** Hoofd van het Departement voor Buitenlandse Betrekkingen van de ROK.
- 1990:** Metropoliet van Smolensk en Kaliningrad.
- 5 dec. 2008:** Tijdelijk plaatsvervanger van de gestorven patriarch Aleksej II.
- 27 jan. 2009:** Gekozen tot patriarch van Moskou en geheel Rusland.
- 1 feb. 2009:** Intronisatie in de Christus Verlosserkerk te Moskou.

geen gebouw, maar een manier van leven vanuit liturgie, vasten en geestelijke lezing.” Viktor was de laatste jaren van zijn leven monnik en is zo ook begraven.

De lippendienst aan de staat zal wel blijven. Oppositie kun je niet verwachten. Maar dat sluit niet uit dat de Orthodoxe Kerk toch een eigen zelfstandige rol zal spelen, vooral in de cultuur en het onderwijs. In het harde Russische leven van de grauwe provinciesteden is zij een van de weinig plaatsen van schoonheid, waar mensen iets waardevols voor zichzelf ontdekken.

Twee gezichten

Kirill vertoont, als vele Russische leiders, twee

gezichten. Of beter: hij opereert in meerdere werelden. In het westen voert hij discussies over andere thema's dan thuis in Rusland. Het interessante document *Grondslagen van het sociale concept van de Russisch-orthodoxe Kerk*, dat onder zijn leiding was geschreven, kreeg in het Westen veel aandacht. De publicatie in Rusland zelf in 2000 werd overschaduwd door de verheffing van tsaar Nikolaas II en zijn familie tot een soort van martelaren.

Intern is Kirill meer autoritair en nationalistisch. Dat bleek al bij de wetgeving van 1999, die de rechten inperkte van “niet-traditionele” godsdiensten in Rusland, waaronder de Rooms-katholieke Kerk. Daar moet bij gezegd worden dat sommigen van deze kerken agressieve wervingsmethoden gebruikten. De Orthodoxe Kerk zal de imperiale politiek van het Kremlin steunen en aanvullen met eigen claims op kerken en gronden in het buitenland die ooit aan de tsaar hebben toebehoord. Dat kan botsen met de claims van andere orthodoxe patriarchen en met de wensen van lokale gemeenschappen en overheden buiten de Russische Federatie. Het leidt nu al tot diverse rechtszaken.

Naar buiten toe opereert Kirill meer intellectueel, sociaal en oecumenisch. Hij wil de relatie met de kerken in het Westen verbeteren, vooral met de Rooms-katholieke Kerk. Hij wil een “strategisch bondgenootschap” met Rome. Dit duidt minder op een inhoudelijke dialoog over het geloof en meer op samenwerking op enkele concrete punten. Daarbij denkt hij aan een gezamenlijk kerkelijk spreken over maatschappij en moraal vanuit de moeite die beide kerken hebben met de moderne ‘westerse’ cultuur. De enorme warenhuizen die de laatste jaren in Rusland zijn verzezen, doen vermoeden dat deze cultuur daar ook ruimschoots aanwezig is.

Ons oordeel uitstellen

De patriarch beweegt zich binnen ingewikkelde, onstabiele interne Russische verhoudingen. We mogen daarom niet zomaar vanuit onze normen over hem oordelen. Hij is – als elke Russische leider – omgeven door een hofhouding van bureaucraten, vleiers en carriëristen, die elkaar haten. Ik verwacht dat hij daarboven uitstijgt en inderdaad aan de Russisch-orthodoxe Kerk en aan de contacten met het Westen meer kwaliteit zal geven.

Paul Baars

De kracht van de Naam

Het Jezusgebed in de Orthodoxe spiritualiteit

De *kracht van de Naam* van metropoliet Kallistos van Diokleia, ook bekend als Kallistos (Timothy) Ware, is een boekje dat al vele uitgaven in het Engels kende en een eerste druk in het Nederlands kreeg in 1988. De nieuwe uitgave van uitgeverij *Orthodox Logos* in Tilburg is een volledig bewerkte en herziene uitgave van de Nederlandse vertaling van mevrouw D.A.M. Timmermann, waarbij het Engelse origineel nauwkeurig werd gevolgd. Overtollige uitleg bij de eerste uitgave werd geschrapt. Voor de geïnteresseerde lezer biedt het boekje achterin een lijstje met aanbevolen verdere literatuur over het Jezusgebed en de moderne Orthodoxie. Het resultaat is een prachtig vormgegeven boekje, in een helder, toegankelijk en eigentijds Nederlands gesteld. Het staat voelbaar dicht bij het origineel, ook in de nuances van orthodoxe connotaties bij specifieke termen.

Het Jezusgebed vormt het hart van de orthodoxe hesychastische traditie. Een hesychast (afgeleid van Grieks *hesychê* = rust) is iemand die het “innerlijke zwijgen” heeft bereikt. Het Jezusgebed is volgens metropoliet Kallistos nadrukkelijk één van de mogelijke wegen om tot dit innerlijke zwijgen te komen en niet de enige weg. Het gebed zelf kan en mag verschillende vormen aannemen en in verschillende situaties door mensen gebeden worden. Hoewel er vele regels en beschrijvingen van de beoefening van het Jezusgebed bestaan, benadrukt Kallistos Ware dat het gebed geen vaste regels kent: “Er bestaan geen vaste en onveranderlijke regels, die aan allen die proberen te bidden, moeten worden opgelegd. En evenmin bestaat er een mechanische vaardigheid, lichamelijk noch geestelijk, die God kan dwingen zijn aanwezigheid te openbaren. (...) Daarom voltrekt de ontmoeting tussen God en mens in het koninkrijk van het hart zich op talloze verschillende manieren.” (p.15)

Kallistos Ware beschrijft de wortels van het gebed, die liggen in de Joodse traditie van het Oude Testament: daar wordt aan de Naam bijzonder belang gehecht. Deze bijzondere status van de Naam wordt overgenomen in de Byzantijnse christelijke traditie van het hesychasme. Zowel de aantrekkingskracht als de

werkzaamheid van het Jezusgebed komt volgens Kallistos Ware voort uit de volgende vier kenmerken van het gebed: eenvoud en flexibiliteit; volledigheid; de kracht van de Naam, en de geestelijke discipline van de voortdurende herhaling. Deze vier kenmerken worden een voor een besproken.

Hoewel het Jezusgebed eenvoudig is en door iedereen overal beoefend kan worden, is het raadzaam een *starets* (een ouderling, een vaak heilig geachte monnik, noot recensent) te hebben die op de verdere weg kan begeleiden. De basisvorm van het gebed is de formulering ‘Heer Jezus Christus, Zoon van God, ontferm U over mij’. Er zijn verschillende stadia in het gebed: het louter uitspreken van woorden (lippen), dat overgaat in het bij de woorden zijn met je volledige bewustzijn (*nous* of geest) totdat als laatste het stadium van het hart wordt bereikt, waarbij de hele persoon in het gebed voor Jezus staat.

Theologisch gezien is het gebed volledig en drukt de twee belangrijkste mysteries van het christelijk geloof uit: de Menswording en de Drieëenheid. Godsdienstig gezien sluit het de twee hoofdmomenten van christelijke verering in: het aanbidden en het boete doen. Het Jezusgebed brengt deze waarheden tot leven, “zodat wij ze met de gehele volheid van ons bestaan vatten”. Dit komt onder meer door de kracht van de Naam, die gefundeerd is in de bijbelse eerbied voor de Naam en de discipline van het herhalen. De auteur benadrukt dat het uitspreken van de Naam geen talisman is. De mens moet “met God meewerken door actief geloof en een ascetische inspanning.” (p. 27) Die ascetische inspanning is nodig om onze innerlijke gespletenheid te overwinnen en een te worden met onszelf, en te leven in het hier en nu. Hierbij kan het Jezusgebed helpen. Metropoliet Kallistos pleit tegen het onderdrukken van fantasieën en gedachten die opkomen tijdens het gebed. Elke vorm van dwang of geweld is nutteloos. “In plaats van onze geest te ontdoen van alle Kwaad, moeten wij hem vullen met de gedachte aan het Goede.” (p. 30) Het is echter ook niet de bedoeling een discursieve meditatie van het gebed te maken, zoals in de westerse monnikenwereld wel gebruikelijk was sinds de

Contra-Reformatie, volgens Kallistos Ware. Het gaat er niet om zich een mentale voorstelling van Jezus te maken, maar om zijn aanwezigheid te voelen.

Het gebed moet niet zozeer iets zijn dat wij doen, maar wat we zijn, een blijvende toestand. Dan pas zijn we er met onze hele persoon bij betrokken. Het gebed baant zich als het ware een weg naar binnen om van de lippen via de geest te belanden in het hart. Hierbij kunnen ademhalingsoefeningen helpen. In ieder geval is het Jezusgebed niet alleen een kwestie van de geest, maar zeker ook van het lichaam. Binnen het hesychasme zijn daarom ook lichaamstechnieken ontwikkeld. Deze zijn echter slechts hulpmiddelen en niet verplichtend voor iedereen. "Het essentiële punt in het Jezusgebed is niet het herhalen op zichzelf, niet de manier waarop we zitten of ademen, maar tot Wie wij spreken" (p. 47). Het Jezusgebed is volgens Metropoliet Kallistos geen techniek of methode, omdat het ingebed is in het geloof en de gemeenschap van een Kerk. Metropoliet Kallistos wijst wel op frappante overeenkomsten tussen hesychasme en de soefi-traditie. Maar, ondanks

overeenkomstige vormen van ascese en meditatie in andere culturen en geloofstradities, benadrukt hij tegelijk de bijzondere inhoud van het christelijk hesychasme. Die bijzondere inhoud is precies Jezus, die de kracht van het Jezusgebed is.

Het einddoel van het beoefenen van het Jezusgebed is wat de oosterse patristiek *theosis* noemt, 'vergoddelijking'. Kallistos Ware haalt de woorden van de twintigste-eeuwse orthodoxe theoloog Sergei Bulgakov aan: "De Naam van Jezus die in het hart van de mens aanwezig is, schenkt daaraan de kracht tot vergoddelijking." (p. 50, uit: Sergei Bulgakov, *The Orthodox Church*, Londen, 1935, p. 170). "Het Jezusgebed is een weg om in onszelf dit mysterie van *theosis* te verwirkelijken, waardoor in mensen de ware gelijkenis van God bereikt wordt." (p. 50). *Theosis* kreeg in de traditie van het hesychasme vaak de vorm van een lichtvisioen.

Een belangrijke verspreider van het gebruik van het orthodoxe Jezusgebed onder leken in het Oosten maar ook in het Westen was het boekje *De Weg van een Pelgrim*, dat in 1884 anoniem verscheen in Rusland. In het boekje heeft het Jezusgebed een tweeledige werking op de pelgrim: het verandert zijn verhouding tot de materiële schepping die een sacrament van Gods aanwezigheid wordt, en het verandert zijn verhouding tot de andere mensen: het laat hem Christus zien in alle mensen en alle mensen in Christus. Door het Jezusgebed "treden wij steeds meer binnen in Christus' overvloeiende liefde voor de hele wereld." (p. 55).

Kallistos Ware stelt zich in enkele opzichten kritisch op ten opzichte van de hesychastische traditie waarin het Jezusgebed vorm kreeg. In het verlengde van zijn kritiek ligt ook de nadruk die hij legt op het vrij zijn van strikte regels voor het Jezusgebed. Zelfs voor niet-kerkelijken en (nog) niet-christenen (p. 49) is het in Kallistos' visie toegestaan het Jezusgebed te beoefenen.

Metropoliet Kallistos' orthodoxe Jezusgebed staat daarmee volledig in de moderne wereld, wat de aantrekkingskracht van zijn boekje ook voor westerse christenen vergroot. Ik vind het een indrukwekkend boekje.

Josephien van Kessel

DE KRACHT VAN DE NAAM

Het Jezusgebed in de Orthodoxe spiritualiteit

Metropoliet Kallistos van Diokleia

UITGEVERIJ ORTHODOX LOGOS

Metropoliet Kallistos van Diokleia,
*De kracht van de Naam. Het Jezusgebed in de
Orthodoxe spiritualiteit*
Uitgeverij Orthodox Logos, Tilburg 2007

Een wondere wereld

Kloosterleven in Roemenië

Op het platteland van Roemenië gaat men vele jaren terug in de tijd. Wie een Roemeens klooster bezoekt gaat ook terug in de tijd. Maar tegelijkertijd komt men in een wondere wereld, waar anders wordt geleefd en gedacht dan wij gewend zijn. De eenvoud en de stilte hebben iets bijzonders voor leden van een jachtige consumptiemaatschappij. De rust en de overweldigende natuur doen weldadig aan. Wie enkele dagen als gast in een klooster verblijft (en dat kan in veel Roemeense kloosters) wordt geraakt door de rust, de sfeer (vooral tijdens de avonddiensten), het zingen en de toewijding waarmee alles wordt gedaan. In een klooster beseft men dat Roemenië een door en door religieus land is en dat in de kloosters het hart klopt van die merkwaardige, maar o zo boeiende orthodoxe geloofsbeleving.

Een oase van rust. De centrale kerk van een Roemeens-orthodoxe klooster bij herfstavond. Aan de rand van Iasi, hoofdstad van Roemeens Moldavië en tweede stad van het land. (Foto: L. van Leijsen)

De communisten wilden het kloosterleven laten uitsterven om de Orthodoxie in het hart te treffen. Dat lukte bijna: in 1989 waren er nog maar weinig kloosters en kloosterlingen over. Maar van 1989 tot 1995 maakte het kloosterleven een ongekende opbloei door, alsof er nooit atheïsten aan de macht waren geweest en marxistische religiekritiek nooit had bestaan. Veel kloosters waren bijna uitgestorven, toen men opeens een invasie van jonge novicen kreeg te verwerken. Dat bracht een grote vreugde teweeg, want eindelijk waren de gebeden om een nieuw elan in het kerkelijk leven verhoord.

Opbloei

Veel kloosters, die de communisten in 1959

met harde hand hadden gesloten, openden opnieuw hun poorten, maar moesten grondig gerestaureerd worden na een periode van hevig verval. In korte tijd bouwde men ook veel nieuwe kloosters, conform de traditie vaak op afgelegen plaatsen. Ook al is een klooster lang in aanbouw en zit men jarenlang in de rommel, omdat er onvoldoende geld is, toch leeft men vol vertrouwen bij het 'de Heer zal er in voorzien; alles komt goed'. Geborgen in de eeuwigheid is men zo verstandig niet alleen in enges kaders van tijd en rendement te denken.

In 1989 waren er nog maar 149 kloosters, Anno Domini 2009 zijn er meer dan 600. Ook het aantal kerken is enorm gegroeid, al heeft kerkbouw ook onder de communisten nooit stilgestaan. Het vrome volk was niet klein te krijgen en bouwde ware kathedralen, die de trots van het dorp zijn. Schoonheid gekoppeld aan de grootheid van God is een wezenlijk onderdeel van de orthodoxe geloofsbeleving. Voor God is nooit iets mooi genoeg of duur genoeg. Onze smaak valt echter wel eens anders uit, omdat wij meer kennen dan de zogenaamde Byzantijnse stijl.

Pelgrimages

Een stroom van pelgrims, schoolklassen en toeristen bezoekt de kloosters. Dat gebeurde ook onder de communisten. Vooral op hoogtijdagen als 15 augustus wemelt het in veel kloosters van de mensen; massaal het 'Ontslapen van de Moeder Gods' vieren deed men ook vóór 1989 al, hoewel de communisten dat probeerden te verhinderen. Men deed dat toen ook als uiting van burgerlijke ongehoorzaamheid, als stil protest tegen een fundamenteel gebrek aan vrijheid en medemenselijkheid. Men viert dit feest vooral om uiting te geven aan een diepe vroomheid. Dat fundamentele gevoel, die diepe behoefte konden de communisten niet uitroeien. Hoezeer zij de volksaard ook probeerden te veranderen, het lukte niet.

Veel buitenlandse bezoekers kennen wel de fraai beschilderde kloosterkerken in Moldavië en ervaren dat als een spirituele en culturele verrijking. Maar velen kennen jammer genoeg niet de witgepleisterde kloosterkerken in Zuid-Roemenië. Nog minder mensen kennen de 'skites', de kloostertjes die diep in de bossen of ver weg in de glooiende heuvels liggen. Daar dienen een paar kloosterlingen in de stilte God, in een omgeving die aan het harde primitieve leven op het Roemeense platteland doet den-

ken. Die verrassend andere wereld bereikt men alleen via onverharde wegen of te voet. Hoelang zal deze primitieve vorm nog voortbestaan?

Wie (vaak op jonge leeftijd) intreedt heeft de sfeer in een bepaald klooster vaak eerst tijdens vakanties verkend. Ook trekt men naar het klooster waar de familie vaak van geslacht op geslacht heen trok of de dorpsbewoners vaak kwamen om te biechten of een 'starets', een oude, ervaren monnik, om raad te vragen. Voor het raadplegen van een beroemde 'starets' staat men in de rij. Menig 'starets' heeft mensen de weg richting het kloosterleven gewezen. Met de urenlange kerkdiensten is men al vanuit de parochiekerk vertrouwd. De vieringen in een parochiekerk staan immers al eeuwenlang onder invloed van de vele vieringen in de kloosters.

Monniksleven

Wie intreedt doet dat voor zijn zielenheil, om zich door dichtbij God te leven voor te bereiden op het Laatste Oordeel. Wie een kind in een klooster heeft is daar trots op en treedt als weduwe of weduwnaar nogal eens in hetzelfde klooster in om zich voor te bereiden op het levenseinde.

Iedereen heeft een taak in het klooster. De een bewerkt het land, de ander schildert iconen, een derde is keukenprinses, een vierde houdt

*Roemeens-orthodoxe klooster Clocociov
(Foto: archief W. Lamfers)*

het altijddurend gebed gaande in de kerk, een vijfde doet de boekhouding, een zesde repareert auto's of landbouwwerktuigen, een zevende zorgt voor de koeien en de kippen. De abdis verdeelt 's morgens, afhankelijk van de loop der seizoenen, een aantal taken. Velen die een vak beheersen hebben een vaste taak. Een klooster bedruipt zichzelf. De tuin en de boomgaard staan er goed bij. Het bos levert brandhout. Wat men niet zelf kan doen vrijwilligers uit het dorp of van elders, die een paar dagen in het klooster komen werken. Zo bereidt men de maaltijden voor die op feestdagen worden gehouden. Op 15 augustus, als het goed toeven is onder de open hemel, eet men vanwege de vele gasten niet in de refter maar buiten aan lange tafels onder een pergola vol druiven. De liturgie viert men dan ook buiten. Velen hebben de nacht urenlang zingend en biddend buiten doorgebracht.

Gesprekken met kloosterlingen voeren de rationele westerling binnen in een wondere wereld, waarin geloof en bijgeloof samengaan alsof dat de gewoonste zaak van de wereld is, waar wonderen, engelen en demonen je omgeven en men zich deemoedig verwondert over de wonderlijke leiding die God aan een leven geeft. Wie de keuken of een kloostercel betreedt, ziet dat de armoede, die de Roemenen jarenlang heeft geteisterd, niet verdwenen is en dat vrouwen een hard leven leiden. Maar men is met weinig tevreden en leeft vrolijk devoot van Gods genade, vertrouwend op Gods leiding, dankbaar dat er genoeg is voor iedereen.

Zielenheil

Veel kloosters zijn meer dan vier eeuwen geleden gebouwd met financiële steun van een vorst. Maar ook leden van de clerus en eenvoudige gelovigen hebben vaak hun bijdrage geleverd aan de bouw of de instandhouding van een klooster. Dagelijks bidt men voor het zielenheil van alle begunstigers, die restauraties hebben betaald of kostbare kronen hebben geschonken. Vooraanstaande begunstigers zijn in de kloosterkerk begraven. Niet-adellijke begunstigers slapen temidden van vele kloosterlingen op het kerkhof van het klooster, tot de dag aanbreekt.

Veel kloosters zijn herhaaldelijk door Turken leeggeroofd of gebrandschat door Oostenrijkers, die niets van 'die schismatici' moesten hebben. Zodoende gingen heel wat kunstschaten verloren. Menig klooster raakte een tijd

De skite Iezer (Foto: archief W. Lamfers).

lang in verval door geldgebrek of door te weinig roepingen. Menig klooster kent dankzij een bewogen geschiedenis meerdere bouwstijlen. Veel kloosters lijken qua vormgeving op elkaar, omdat de traditie allesbepalend is en veel Roemenen zich geen leven zonder tradities kunnen voorstellen. Rond de kerk liggen vaak los van elkaar staande kloostergebouwen, soms net zo verspreid als in een Roemeens dorpje. Het afgewogen karakter van de benedictijnse leefregel ontbreekt hier, het volkskarakter overheerst. Of het alles orthodox is wat de klok slaat? De weldadige rust wekt in ieder geval het besef dat er onder de hemel belangrijker zaken zijn dan een overvolle agenda.

Wim Lamfers

Dr. W.J. Lamfers is predikant in Weesp. Hij onderhoudt sinds 1973 contacten met orthodoxen in Roemenië en schreef over het kloosterleven in dat land, naast een aantal artikelen, het boek *Stilte en eenvoud Orthodox kloosterleven in Roemenië* (ISBN 9879059723115), Delft, 2009.

CHRISTENEN VRIJGELATEN IN ERITREA

Zeventig Eritrese christenen zijn 17 april jl. ontslagen uit een militair strafkamp in het noord-oosten van hun land. Ze waren een half jaar vastgezet op vermeende dienstweigering. De achttien maanden lange dienstplicht wordt in Eritrea vaak verlengd voor onbepaalde tijd, onder het mom van paraatheid ten opzichte van vijand Ethiopië; soldaten worden er echter vooral als goedkope arbeidskrachten gebruikt. De onderhavige 70 vrijgelaten christenen zijn 'toeval' allemaal lid van een verboden protestantse kerk. In Eritrea zijn van de christelijke kerken sinds 2002 alleen de orthodoxen, katholieken en lutheranen erkend en toegestaan. President Afewerki is zelf Eritrees-orthodox. Meer dan de helft van de Eritreeërs is overigens moslim. De omstandigheden in het kamp, waar naast aanhangers van "illegale godsdiensten" ook mensen gevangenen zaten die het land wilden ontvluchten, was volgens de groep "verschrikkelijk". "Ze worden onder de grond gestopt of opgesloten in zeecontainers". Vier organisaties in het Westen die opkomen voor deze christenen in Eritrea schreven onlangs een brief aan de Europese Commissie. (Bron: rknieuws.nl).

ORTHODOXE TURMOIL IN VS 1

In de VS zijn verschillende oosters-orthodoxe kerken (chalcedonische 'Byzantijnse' Orthodoxie), met elk hun eigen jurisdicties. Deze ressorteren doorgaans direct onder de patriarchaten in de oorsprongsgebieden in de 'Oude Wereld' (Roemenen, Serviërs, Bulgaren, Grieken). Etnische affiliatie is een belangrijke blokkade voor het komen tot een volledig Amerikaanse Orthodoxie. Er is wel een overkoepelend lichaam, SCOBA (Standing Conference of the Canonical Orthodox Bishops in the Americas). Met name twee oosters-orthodoxe kerken in de VS (en Canada) zijn uitdrukkelijk gericht op het creëren van een eigen Amerikaanse Orthodoxie: de *Orthodox Church in America* (OCA, erkend door Moskou, niet door

Constantinopel) en het autonome Antiocheens-orthodoxe aartsbisdom (van oorsprong Arabische Grieks-orthodoxen uit Syrië, Libanon en Israël/Palestina) van het Grieks-orthodoxe patriarchaat van Antiochië te Damascus. Van beide kerken zijn in de loop der jaren ook 'non-migrants' (autochtone Amerikanen, die niet tot de etnische migrantengroepen horen die de kerk in de VS stichtten). Beide kerken kampen met enorme interne conflicten. Metropoliet Jonah is leider van de OCA sinds november 2009 nadat metropoliet Herman (aan het hoofd 2002-2008) onder dwang zijn ontslag had ingediend wegens financiële malversaties die onder zijn ogen (of wellicht nog erger) hadden plaatsgevonden. In een preek tijdens een Pan-Orthodoxe vespers in de kathedraal van St Seraphim te Dallas op 4 april 2009 benadrukte de kersverse metropoliet Jonah het belang van een Amerikaanse Orthodoxie, die niet wordt gedecteerd door patriarchaten in de Oude Wereld. Hij richtte zijn pijlen in het bijzonder op Constantinopel. "Als we een paus nodig zouden hebben, kiezen we wel voor de echte." Reacties vanuit het Fanar en vanuit Grieks-orthodoxe kringen in de VS konden niet uitblijven. Op 17 april bood metropoliet Jonah openlijk zijn verontschuldigen aan voor zijn provocerende "uncharitable" (liefdeloze) uitspraken. De homilie van metropoliet Jonah gaf aanleiding tot een discussie, met name op internet, die nog steeds duurt. Metropoliet Jonah's OCA is de laatste jaren door een grote crisis gegaan. Net als metropoliet Herman is ook zijn voorganger Theodosius (metropoliet 1977-2002) ontheven van bepaalde bij het ambt van emeritus-metropoliet behorende privileges wegens (financieel) wanbeleid onder zijn episcopaat. Ook bepaalde gevallen van seksuele misdaden achtervolgen de OCA. Ruim een jaar geleden werd de bisschop van Alaska enige tijd gesuspendeerd, omdat hij een 'sexual offender' had gewijid. De schandalen hebben vele gelovigen teleurgesteld en houden de gemoearden bezig.

ORTHODOXE TURMOIL IN VS 2

De Antiocheens-orthodoxen van Noord-Amerika o.l.v. metropoliet Philip Salibi hadden in 2002 een belangrijk statuut van autonomie gekregen, overigens na jarenlange discussies en soms ook flinke conflicten. In de laatste paar decennia is een belangrijke groep die bestaat uit van oorsprong evangelicale christenen, lid van deze kerk geworden, naast andere nieuwkomers. Er zijn ook de oorspronkelijke Arabische christelijke immigranten uit het Midden-Oosten, die nog altijd het merendeel van de kerkleden uitmaken. Tijdens een synode op 24 februari 2009 in het patriarchaat te Damascus werd de beslissing genomen om alle bisschoppen onder een metropoliet voortaan tot hulpbisschoppen te maken. Op 4 maart heeft metropoliet Philip verklaard achter die beslissing te staan, omdat ook de situatie in het Noord-Amerikaanse autonome aartsbisdom dit zou vereisen, en daarmee al zijn bisschoppen tot hulpbisschoppen gemaakt. Dit betekent dat metropoliet Philip in feite in de Noord-Amerika de enige bisschop is die uiteindelijke beslissingen kan nemen en dat de tot hulpbisschoppen gebombardeerde bisschoppen voortaan geen eigen beleid meer kunnen voeren. Vanuit bepaalde segmenten van zowel het Amerikaanse episcopaat als vanuit de parochies (priesters en gelovigen) klinkt er fel protest. Metropoliet Philip alsook enkele van zijn priester-medewerkers wordt machtswellust verweten, wat weer aanleiding geeft tot grote verwijten van de kant van de partij van de metropoliet. Het naar zich toe trekken van het gezag in de kerken van de westerse emigratie, bijvoorbeeld middels patriarchale vicariaten, is een groeiende tendens die meerdere van oorsprong midden-oosterse patriarchaten (naast Antiocheens-orthodoxen ook Syrisch-orthodoxen en Kopten,) de laatste decennia vertonen. De groei van de kerken in de emigratie en het ineenschrompelen van de positie van deze kerken in het steeds islamistischer worden Midden-Oosten

zou hieraan wel eens niet vreemd kunnen zijn. Kortom, een kwestie van compensatie?

EGYPTISCHE CHRISTENEN LAKEN ROMAN

Van de Egyptische schrijver dr Youssef Zeidan verscheen in 2008 te Cairo de roman *Azazil*. In maart 2009 ontving hij hiervoor de prestigieuze Arabic Booker Prize voor Arabischstalige fictie. *Azazil* (Azazel) is een naam voor de duivel in de joodse, christelijke en islamitische geloofstradities. De fictieve roman beschrijft de Egyptische christelijke kerk van de vijfde eeuw, met als hoofdrolspelers patriarch Cyrillus van Alexandrië, monnik Filemon uit Wadi Natrouf en de Griekse heidense filosofe Hypatia. Door de kerk van de vijfde eeuw op de korrel nemen, zou de auteur het huidige religieuze fanatisme in Egypte onder kritiek stellen. De auteur is zelf van moslim komaf, in het levensbeschouwelijke landschap van Egypte geen bijkomstigheid. Amba Bishoi, Koptisch-orthodox bisschop van Damietta en secretaris van de H. Synode, verwoordde de gevoelens van woede in Koptische kring rond de roman en de prijs als volgt: "Dit bevestigt de onverdraagzaamheid ten overstaan van de christenen. De leiding van de prijs zou meer consideratie gehad moeten hebben met de Koptische Kerk, precies zoals wij ons tweer stelden tegen elke bespotting van de islam. Wij veroordeelden ook de cartoons die de spot dreven met de Profeet." De prijs voor Youssef Zeidan's *Azazil* is als het teekennen van een prijs voor Salman Rushdie's *Satanverzen*, aldus bisschop Bishoi. De prijs zou alleen maar aanzetten tot nog meer antigodsdienstige schrijfsels. De Syrisch-gezinde Libanese krant *As-Safir* van 9 april verwijt de auteur naadloos de moslimvisie op Christus te hebben gelegd op voor-islamitische christelijke theologen, die door de kerk van Egypte werden veroordeeld als ketter – daarmee de huidige tegenstelling christenen-moslims terugprojecterend op de vijfde eeuw (en ongetwijfeld vice versa). In de religieuze zeer sensibele wereld van het Arabische Midden-Oosten zet

Zeidan's *Azazil* de zaak zeker op scherp. Evenwel lijken niet alle christenen mordicus tegen het boek te zijn. Een christelijke bisschop uit een ander Arabisch land zou richting auteur over het boek iets gezegd hebben in de trant van: 'Een mooi boek, maar je krijgt er wel problemen mee!'

CHRISTELIJKE NEGOTIE VOOR DE ZWIJNEN

Wegens vermeend besmettingsgevaar door de varkensgriep zijn begin mei in Egypte op last van de regering honderdduizenden varkens geslacht. Toen mensen op zondag 3 mei daar in Cairo tegen protesteerden, verrichtte de veiligheidsdienst arrestaties. De Wereld Gezondheids Organisatie (WHO) is boos op de Egyptische regering, daar deze maatregel medisch gezien een volstrekt onzinverhaal zou zijn. De Volkskrant van maandag 4 mei legt geen verband met een voor de hand liggende gedachte: dat deze maatregel werd genomen om christenen dwars te zetten. Omdat voor moslims varkens religieus onrein zijn, kunnen in het land vrijwel alleen christenen het vak van varkensboer uitoefenen. NRC Handelsblad van diezelfde maandag, alsook enkele andere media legden het verband echter wel. De regeringsmaatregel moet hoogstwaarschijnlijk als een van die pesterijen worden gezien, waarmee christenen op grond van zogenaamd algemene maatregelen het leven zuur wordt gemaakt. Het is deze voor het ongevoelend oog niet meteen herkenbare discriminatie die Koptische christenen hun heil buitenslands doet zoeken. (Bron: Volkskrant, NRC)

PATRIARCH IN CANADA

De nieuwe Syrisch-katholieke patriarch Ignatius Joseph III Younan van Antiochië bezocht begin maart twee Syrisch-katholieke parochies in Frans Canada. De in februari jl. in Beiroet geïnstalleerde leider van de 200.000 Syrisch-katholieken wereldwijd (Midden-Oosten, emigratie) is vertrouwd met deze parochies. Ze vielen onder zijn eparchie van Newark, die de VS en Canada beslaat en waarvan hij tot voor kort bisschop

was. Hij noemde het geloof in navolging van St Efreem de Syriër (4^e eeuw) een parel en benadrukte dat geestelijke rijkdommen met iedereen gedeeld moeten worden. De Syrisch-katholieke eucharistie in Canada wordt dan ook wel, naast de midden-oosterse talen, in het Frans gecelebreerd.

Syrisch-katholiek patriarch sinds 2009, Mar Ignatius Joseph III Younan

Mar Ignatius Joseph III Younan volgde begin dit jaar de vorige patriarch op (Ignatius Petrus VIII), die januari 2008 feitelijk wegens slecht (financieel) beleid van zijn Synode ontslag had moeten nemen. Dat een nieuwe patriarch zo lang op zich liet wachten, was omdat de Synode wegens innerlijke verdeeldheid maar niet tot een keuze kon komen. Met een helpende hand van het Vaticaan – evenals bij de ontslagprocedure van de vorige patriarch – werd de uit Hassake (Oosten van Syrië) geboortige en in Noord-Amerika actieve bisschop Younan verheven tot het hoogste ambt in de Syrisch-katholieke Kerk. Nederland kent één Syrisch-katholieke parochie, St Johannes de Apostel, die – bij gebrek aan een eigen oosters bisdom hier – ressorteert onder het aartsbisdom Utrecht. In deze parochie worden de diensten vooral in het Arabisch en ook in het Syrisch (Aramees) gevierd, maar (nog) niet in het Nederlands; in tegenstelling tot de Syrisch-katholieken van immigratieland Canada is de gemeenschap in Nederland relatief recent uit Irak in ons land neergestreken. Ze weet zich relatief goed in ons land te integreren.

Katholieke Oosterse Liturgievieringen juni - juli - augustus 2009

Amsterdam
Occohofje, Nieuwe
Keizersgracht 94

Delft
Oude Delft 18

's-Gravenhage
Raamweg 42, 2596 HN

Eindhoven
Eikenburg, Aalsterweg 289

Haarlem
Janstraat 41

's-Hertogenbosch
Catharinakerk,
Kruisbroederhof 4

Maastricht
Kapel Zorgcentrum Amby
Achter de Hoven 25, 6225 EK

Nijmegen (BG)
Dobbelmannweg 3,
tel. 024-3233503

Nijmegen (NBK)
Titus Brandsma-gedachteniskerk (Jozefkerk),
Keizer Karelplein

Rotterdam
Eendrachtshof,
Eendrachtstraat 95, 3012XH

Tilburg
Kapel verzorgingscentrum
St. Jozefzorg,
Kruisvaarderstraat 32

Utrecht (BG)
Kapel Zorgcentrum West,
ingang Kanaalstraat 197

■ **Amsterdam**: (Byzantijnse
Gemeenschap)
Zondag 14 juni, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zondag 12 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
*Alle diensten van de Byzantijnse
Gemeenschappen (BG) in het land zijn onder
voorbewand. Voor verdere informatie:
www.pokrof.nl of het desbetreffende secre-
tariaat.*

■ **Delft**: (BG)
Zondag 14 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie

■ **Eindhoven**: (BG)
Zondag 7 juni, 11 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 5 juli, 11 u: Goddelijke Liturgie.

■ **'s-Gravenhage**: (BG)
Zaterdag 20 juni, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 27 juni, 19 u: Vespers.
Zondag 28 juni, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 18 juli, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 25 juli, 19 u: Vespers.
Zondag 26 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zaterdag 8 augustus, 19 u: Vigilie
Gedaanteverandering van de Heer
Zondag 9 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 15 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 22 augustus, 19 u: Vespers.
Zondag 23 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **Harlingen**: (Utrechts Byzantijns Koor)
Zondag 28 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie
in parochie H. Michaël, Zuiderhaven 77,
8861CM.
*Voor verdere informatie over Utrechts
Byzantijns Koor:
www.utrechtsbyzantijnskoor.nl*

■ **'s-Hertogenbosch**: (Johannes van
Damascusgemeenschap)
*Iedere zondag 10.15 uur: Goddelijke Liturgie;
soms bij afwezigheid van een priester Metten
i.p.v. Goddelijke Liturgie.
Bijzondere diensten in juni, juli en augustus:
Zondag 31 mei, Pinksteren, 10.15 u:
Goddelijke Liturgie. Na de Liturgie de
Knielgebeden.*

Zondag 7 juni, Allerheiligen, 10.15 u:
Goddelijke Liturgie.
Zondag 14 juni, Tweede Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 21 juni, Derde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 28 juni, Vierde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 5 juli, Vijfde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 12 juli, Zesde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 19 juli, Zevende Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 26 juli, Achtste Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 2 augustus, Negende Zondag na
Pinksteren, viering op deze zondag van
de Gedaanteverandering des Heren,
10.15 u: Goddelijke Liturgie met de
Zegening van de Druiven.
Zondag 9 augustus, Tiende Zondag na
Pinksteren, 10.15 uur, Goddelijke
Liturgie
Zondag 16 augustus, Elfde Zondag na
Pinksteren, viering op deze zondag van
de Ontslapen van Maria, 10.15 u:

Goddelijke Liturgie.
Zondag 23 augustus, Twaalfde Zondag na
Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 30 augustus, Dertiende Zondag
na Pinksteren, 10.15 u: Goddelijke
Liturgie.
*Voor verdere inlichtingen Mw Wem
Timmermans, tel 06-53622939 of Myryam
Corsten 073-6890148.*

■ **Maastricht**: (BG)
Maandag 1 juni, Tweede Pinksterdag
(Nederdaling van de H. Geest),
Patroonsfeest, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 21 juni, 10 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **Nijmegen**: (BG)
Zaterdag 27 juni, 19 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **Nijmegen**: (Nijmeegs Byzantijns Koor)
Zaterdag 30 mei, 19 u: Vespers voor
Pinksteren.
Zaterdag 13 juni, viering van de Tweede
Zondag na Pinksteren, 19 u:
Chrysostomusliturgie.
*Voor informatie over Nijmeegs Byzantijns
Koor: www.hetnbk.nl.*

■ **Roosendaal**: (BG)
Zondag 31 mei, Pinksteren, 14 u:
Goddelijke Liturgie in O. L.
Vrouweparochie, Kade 23.
Zondag 30 augustus, 14 u: Goddelijke
Liturgie in O. L. Vrouweparochie, Kade
23.

■ **Rotterdam**: (BG)
Zondag 7 juni, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 5 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
Zondag 2 augustus, 10 u: Goddelijke
Liturgie.

■ **Tilburg**: (Tilburgs Byzantijns Koor)
Zondag 14 juni, 10 u: Goddelijke
Liturgie.
Zondag 12 juli, 10 u: Goddelijke Liturgie.
*Voor actuele informatie:
www.tilburgsbyzantijnskoor.nl*

■ **Utrecht**: (BG)
Zondag 31 mei, Pinksteren, 10.30 u:
Goddelijke Liturgie.
Zondag 21 juni, Patroonsfeest
(Wladimirskaja), 10.30 u: Goddelijke
Liturgie.
Zaterdag 15 augustus, Ontslapen van de
Moeder Gods, 10.30 u: Goddelijke
Liturgie, in St. Antoniuskerk,
Kanaalstraat 200.

De illustraties op de omslag:
*Voorzijde: Icoon 'Moeder Gods Vreugde van
alle Lijdenden en Bedroefden', Rusland, 19^e
eeuw, Oudgelovigenatelier.
Achterzijde: Staurotheek, met seraf en
cherub, Rusland, 19^e eeuw, Oudgelovigen-
atelier.
(Foto's uit: Heeswijkse Ikonen, 2008).*

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

